

Redakcja:

Joanna Dobrowolska-Polak (redaktor naczelny), Marta Götz, Piotr Cichocki

Biuletyn Instytutu Zachodniego

Autor: mgr Witold Ostant

Import rosyjskiego gazu do państw Unii Europejskiej

W 2006 r. prawie 80% energii zużywanej w Unii Europejskiej pochodziło z paliw kopalnych (ropy, gazu ziemnego i węgla). Energia jądrowa stanowiła jedynie jej 14%, a źródła odnawialne 7%¹. Jednocześnie zdecydowana większość produktów energetycznych (surowców, elektryczności, produktów ropopochodnych itp.) była do Unii Europejskiej importowana. Państwa unijne są w coraz większym stopniu uzależnione od sprowadzanych z zagranicy ropy naftowej i gazu, zapotrzebowanie na które wzrasta w skali całej Unii Europejskiej w tempie ok. 2,9 % rocznie². Według Komisji Europejskiej do 2030 r. szacowany import surowców energetycznych zwiększy się z obecnego poziomu 50% do 65%, uzależnienie od dostaw w przypadku gazu wzrośnie z 57% do 84%, a ropy z 82% do 93%. Równocześnie europejskie zasoby paliw kopalnych, głównie ropy i gazu na dnie Morza Północnego są znacznie szybciej eksploatowane niż zasoby na świecie. Prowadzi to do coraz większego uzależnienia od importu oraz rosnącego niebezpieczeństwa zaburzenia dostaw i braku gwarancji stabilnych cen. Tym bardziej że - według prognoz Międzynarodowej Agencji Energii (*International Energy Agency - IEA*) - globalne zapotrzebowanie na ropę naftową zwiększy się o 45-58% do 2030 roku³.

Unia Europejska importuje surowce energetyczne głównie z: Federacji Rosyjskiej, Norwegii, Bliskiego Wschodu oraz Północnej Afryki⁴. Ok. 80%

¹ Eurostat. EU Energy in Figures 2007/2008 (Update, EEA Jun 2008), http://ec.europa.eu/dgs/energy_transport/figures/pocketbook/doc/2007/2007_energy_en.pdf, 9 I 2009.

² *Energy consumption and production*, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>, 10 VI 2008.

³ World Energy Outlook, http://www.worldenergyoutlook.org/docs/weo2008/WEO2008_es_polish.pdf, 27 I 2009.

⁴ Energy Overview, Council of European Commission, June 2006; Energy Policy for Europe, Communication From the Commission to the European Council and the European Parliament. COM (2007) 1, 10 I 2007.

zapotrzebowania na ropę naftową importuje z Rosji i Organizacji Państw Eksportujących Ropę Naftową (*Organization of the Petroleum Exporting Countries - OPEC*)⁵, a ok. 57% zużywanego gazu sprowadza z Rosji, Norwegii i Algierii⁶. Na Federację Rosyjską przypada 27% importu produktów energetycznych i ustępuje ona jedynie kartelowi OPEC – 31%. Federacja Rosyjska jest największym dostawcą ropy naftowej (32,4%) i gazu ziemnego (41,9%). Tak wysoką pozycję zapewniają jej duże zasoby surowców (prawie 1/3 światowych złóż gazu oraz druga pozycja pod względem produkcji ropy naftowej na świecie), bliskie położenie oraz rozbudowany system przesyłowy łączący Rosję z państwami europejskimi. Rosyjski gaz ziemny stanowi 100% importu: Estonii, Litwy, Łotwy, Słowacji, Słowenii, Finlandii, ponad 90% - Polski, 85% - Grecji, 80% - Węgier, 75% - Czech, 70% - Austrii, 35% - Włoch, ponad 30% - Niemiec i 25% - Francji. Blisko 80% gazu transportowanego na rynek europejski przesyłane jest tranzytem przez terytorium Ukrainy (na Ukrainie znajdują się również magazyny tego surowca, które obejmują ok. 30 mld m³).

Uzależnienie od importu surowców energetycznych i związane z nim ryzyko może w perspektywie doprowadzić do zakłócenia stabilnego rozwoju gospodarczego państw UE. Przedstawiciele *IEA* podkreślają w opublikowanych raportach, dotyczących sytuacji energetycznej na świecie z lat 2006-2008, iż „szczególnie niepewne są zdolności i wola głównych producentów ropy naftowej i gazu ziemnego do zwiększenia inwestycji w celu zaspokojenia rosnącego globalnego zapotrzebowania”⁷. Z twierdzeniem tym koresponduje powstanie 28 grudnia 2008 r. w Moskwie gazowego odpowiednika *OPEC*. Przywódcy 14 państw eksporterów gazu zinstytucjonalizowali Forum Państw Eksporterów Gazu (*Forum of Gas Exporting Countries - GECF*) w organizację o sformalizowanej strukturze⁸. W obliczu kształtowania się kartelu gazowego uzasadnione wydają się działania państw UE,

⁵ P. Belkin, *CRS Report for Congress, The European Union's Energy Security Challenges*, 30 I 2008.

⁶ Energy Policy for Europe, Communication from the Commission to the European Council and the European Parliament. COM (2007) 1, 10 I 2007.

⁷ World Energy Outlook, http://www.worldenergyoutlook.org/docs/weo2008/WEO2008_es_polish.pdf, 27 I 2009.

⁸ Spotkanie producentów gazu odbyło się na tydzień przed wyznaczonym w Ukrainie przez Gazprom terminem spłaty zadłużenia za gaz. Gazprom zagroził swemu ukraińskiemu sąsiadowi, przerwaniem dostaw gazu od 1 stycznia 2009 r., jeśli administracja Ukrainy nie zapłaci 2 mld USD należności. GECF funkcjonowało od 2001 r. jako nieformalna płaszczyzna spotkań na szczycie pomiędzy władzami państw, głównych eksporterów gazu naturalnego. Na spotkaniu w Moskwie W. Putin podkreślił, iż „Epoka taniego gazu dobiega końca...”. (<http://www.pb.pl/Default2.aspx?ArticleID=33feb16b-a1b1-430c-884e-a824bfdd1b15>, z 9 I 2009). Do GECF należą: Algieria, Boliwia, Brunei, Egipt, Nowa Gwinea, Indonezja, Iran, Libia, Malezja, Nigeria, Oman, Katar, Rosja, Trinidad-Tobago, Zjednoczone Emiraty Arabskie, Wenezuela, Turkmenistan wyraża zainteresowanie przystąpieniem, a Norwegia jest obserwatorem, szerzej w: <http://www.gecforum.org/>, z 18 I 2009

polegające na zintensyfikowaniu wspólnotowych wysiłków w celu neutralizacji zagrożeń z tym związanych. Pomimo różnic występujących w tak podstawowych kwestiach, jak np.: dywersyfikacja dostaw surowców energetycznych (dla państw Europy Środkowo-Wschodniej dywersyfikacja oznacza zmniejszenie uzależnienia od importu z Rosji, podczas gdy dla Niemiec, Francji, Włoch lub Hiszpanii jego zwiększenie) państwa UE przyjęły wiele dokumentów wyznaczających kierunki i standardy współpracy w dziedzinie elektroenergetyki. Do najważniejszych dokumentów przyjętych w ostatnich latach możemy zaliczyć m. in.: Zieloną Księgę: W kierunku europejskiej strategii zabezpieczenia dostaw energetycznych z 2000 r., Zieloną Księgę: Europejska strategia na rzecz zrównoważonej, konkurencyjnej i bezpiecznej energii z 2006 r., Rezolucję Parlamentu Europejskiego w sprawie wspólnej europejskiej polityki zagranicznej w dziedzinie energetyki z 2007 r., tzw. pakiet energetyczno-klimatyczny z 2007 r. (ostateczny kształt pakietu został ustalony i przyjęty w czasie szczytu Unii Europejskiej w grudniu 2008 r.) oraz Drugi Strategiczny Przegląd Energetyczny: Unia Europejska bezpieczeństwo energetyczne i solidarny plan działania z 2008 roku.

Federacja Rosyjska stara się wykorzystać różnice w sposobie postrzegania bezpieczeństwa energetycznego istniejące pomiędzy państwami członkowskimi Unii Europejskiej. Cele i zadania długookresowej polityki energetycznej Rosji zostały zapisane w przyjętej 8 sierpnia 2003 r. Strategii energetycznej Rosji do 2020 r. oraz kolejnej przyjętej w grudniu 2007 r. Strategii energetycznej Rosji do 2030 r. Akapit rozpoczynający pierwszy dokument stanowi, że: „Rosja rozporządza znacznymi zapasami zasobów surowcowych i potężnym kompleksem paliwowo-energetycznym, które jawią się jako podstawa rozwoju ekonomii oraz instrument prowadzenia polityki wewnętrznej i zagranicznej”⁹. Można więc zaryzykować tezę, iż władze rosyjskie, obserwując coraz większe zapotrzebowanie na energetyczne surowce ze strony państw UE, mogą wykorzystać swoje zasoby energetyczne do uzyskania utraconego po upadku ZSRR znaczenia w środowisku międzynarodowym.

Koncepcja ta może być realizowana poprzez budowę trzech magistrali gazowych: Gazociągu Północnego (*Nord Stream*), Gazociągu Południowego (*South Stream*) i Gazociągu Błękitnego (*Blue Stream*), a także ekspansję rosyjskiego

⁹ *Россия располагает значительными запасами энергетических ресурсов и мощным топливно-энергетическим комплексом, который является базой развития экономики, инструментом проведения внутренней и внешней политики. Роль страны на мировых энергетических рынках во многом определяет её геополитическое влияние* Энергетическая стратегия России на период до 2020 года www.minprom.gov.ru/docs/strateg/1.

Gazpromu na rynki elektroenergetyczne UE¹⁰ oraz utrudnianie budowy omijających Rosję gazociągów prowadzących z państw Azji Środkowej.

Morski odcinek *Nord Stream* ma liczyć 1189 km, będzie zaczynać się w rejonie Petersburga, a kończyć - w Greifswaldzie, w pobliżu granicy niemiecko-polskiej. Gazociąg Północny zostanie podłączony do rosyjskiej sieci przesyłowej za pośrednictwem lądowej magistrali Griazowiec-Wyborg o długości 917 km. Głównym zapleczem surowcowym dla Gazociągu Północnego ma być złożo południoworosyjskie w Jamało-Nienieckim Okręgu Autonomicznym na Syberii Zachodniej, dodatkowymi złożo sztokmanowskie na Morzu Barentsa i zasoby Półwyspu Jamalskiego. Umowę o rozpoczęciu budowy zawartą przez rosyjski Gazpromem oraz niemieckie *E.ON-Ruhrigas* i *BASF* podpisano 8 września 2005 r. Operatorem Gazociągu Północnego będzie stworzona przez ww. koncerny spółka *North European Gas Pipeline Company - NEGPC*. Rosyjskiemu koncernowi przypadło w niej 51% udziałów, zaś jego niemieckim partnerom po 24,5%. Gazprom zagwarantował sobie utrzymanie pakietu kontrolnego akcji NEGPC uzgadniając z partnerami proporcjonalne zmniejszenie ich udziałów w przypadku przyjęcia do spółki kolejnych partnerów. W efekcie po przystąpieniu do budowy gazociągu *Nord Stream* holenderskiego *Gasunie* (rozmowy prowadzone są także z brytyjskim BP, francuskim *Gaz de France* i norweskim *Norsk Hydro*), udział w spółce mają *Gazprom* – w wysokości 51%, *E. ON-Ruhrigas* - 20%, *BASF* - 20% i *Gasunie* - 9%. Finalizację budowy zakłada się na rok 2010.

South Stream ma mieć długość 900 km. Pierwszy odcinek będzie prowadzić od miejscowości Beregowaja w Rosji przez Morze Czarne do Warny w Bułgarii (gazociąg ma przebiegać przez szelf kontynentalny Ukrainy, Rumunii i Bułgarii). 18 stycznia 2008 r. została podpisana rosyjsko-bułgarska umowa dotycząca partycypacji Bułgarii w budowie podmorskiego odcinka rurociągu (25 lipca 2008 r. została ona ratyfikowana przez parlament Bułgarii). Fragment ma być zbudowany i zarządzany przez *South Stream AG*. W Bułgarii planowane jest rozdzielenie rurociągu na dwie nitki - południową i północno-zachodnią. Południowy odcinek rurociągu przebiegać będzie przez Grecję do Włoch. 28 kwietnia 2008 r. Grecja i Rosja podpisały umowę

¹⁰ Gazprom posiada uzyskaną w 2006 r. wyłączność na eksport rosyjskiego gazu. W ostatnich latach Gazprom dążył do zawarcia nowych długoterminowych kontraktów z klauzulami dopuszczenia do rynków wewnętrznych państw-odbiorców rosyjskiego gazu. W bilateralnych umowach z poszczególnymi państwami Unii, zawartych w latach 2006 i 2007 - przed wejściem w życie dyrektyw liberalizujących detaliczny rynek energii UE - zagwarantował sobie prawo sprzedaży około 90 mld m³ gazu w latach 2020-2030. Wiceprezesem Gazpromu był obecny prezydent Rosji Dmitrij Miedwiediew. Na życzenie prezydenta posiedzenia rady nadzorczej Gazpromu odbywają się na Kremlu.

precyzując warunki budowy greckiego odcinka. Nitka północno-wschodnia zostanie poprowadzona przez Serbię i Węgry do Austrii. Rosyjsko-serbska umowa została podpisana 25 stycznia 2008 r, a rosyjsko-węgierska 28 lutego 2008 r. Od tych dwóch głównych linii przesyłowych możliwa jest budowa dalszych odgałęzień – z Grecji do Turcji; z Węgier przez Słowenię do Północnych Włoch; do Bośni i Hercegowiny oraz przez Chorwację od środkowych Włoch. Przepustowość tego gazociągu ma wynosić 31 miliardów m³, a odcinków w Serbii i na Węgrzech w sumie 10 mld m³. Magazyny w Bułgarii w 2009 r. mają pomieścić 1,7 mld m³. W Serbii i na Węgrzech zostaną skonstruowane dwa olbrzymie zbiorniki gazu, o pojemności odpowiednio: 3,2 mld m³ i 1 mld m³. Węgierskie przedsiębiorstwo *MOL* zaoferowało, że wykorzysta naturalne zbiorniki gazu w Pusztaföldvár (na 9 mln m³). *MOL* zaproponowało również wykorzystanie nieużywanego gazociągu w zachodnich Węgrzech. Studium wykonalności projektu będzie przedstawione w 2009 r., wszystkie konstrukcje mają być wykonane w ciągu maksymalnie 3 lat, licząc od uzyskania zgody Komisji Europejskiej. Budowa instalacji w Serbii ma się rozpocząć do 2013 r. Koszt gazociągu jest szacowany na 20 miliardów dolarów. W projekcie *South Stream AG* mają uczestniczyć: *Gazprom*, *ENI*, ZUG (Szwajcaria) i Gaz de France. Odcinek w Bułgarii mają budować *Gazprom* i *Bulgarra*, serbski *Gazprom* i *Srbijagas*, węgierski *Gazprom* i Węgierski Bank Rozwoju (*Hungarian Development Bank MFB*). Studium wykonalności ma stworzyć węgierski *SEP Co.*, *Gazprom* oraz *MOL*.

W kontekście *South Stream* należy zwrócić uwagę na alternatywny gazociąg *Nabucco*, który ma połączyć Bliski Wschód z Azją Centralną oraz Europą Zachodnią. Gazociąg ten ma przebiegać od Erzurum w Turcji do Baumgarten (największej przepompowni gazu) w Austrii. Znajdując się całkowicie poza terytorium Rosji ma połączyć państwa Unii z Azerbejdżanem i Kazachstanem. Budowa *Nabucco* mogłaby zaowocować obniżeniem ceny ropy. Projekt ten popierają tak przedstawiciele UE, jak i USA¹¹. Projekt *Nabucco* został włączony do EU Trans-European Energy Network i ma być dofinansowany ze środków Unii Europejskiej. Budowa ma się rozpocząć w 2010 r., a skończyć w 2013 r. Planowany koszt przedsięwzięcia to 9,7 mld euro¹².

¹¹ Opis projektu *Nabucco* zob.: Commission Staff Working Document Annex to the Report from the Commission to the European Parliament, The Council, The Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on the implementation of the Guidelines for Trans-European Energy Networks in the Period 2002-2004 Pursuant to Article 11 of Decision 1229/2003/EC,

http://ec.europa.eu/ten/energy/documentation/doc/2006_09_19/Implement_guidelines_ten_e_2002_2004_working_doc_en.pdf; 10 I 2009. Budowa *Nabucco* należy postawić pod znakiem zapytania, ponieważ rurociąg *South Stream* ma dostarczać wystarczającą ilość gazu

¹² Założenia projektu zob.: *Trans-European energy networks (TEN-E)*, http://ec.europa.eu/energy/infrastructure/index_en.htm, 12 I 2009.

Gazociąg *Blue Stream* ma połączyć Rosję z Turcją oraz opcjonalnie z Bułgarią, Rumunią, Mołdawią, Ukrainą i Węgrami. Istnieją również z plany przedłużenia gazociągu do Izraela¹³. 15 grudnia 1997 r. Rosja i Turcja podpisały międzyrządowe porozumienie dotyczące ułożenia gazociągu na dnie morza. W tym samym czasie przedstawiciele *Gazpromu* i tureckiej firmy *BOTAŞ* podpisali umowę o dwudziestopięcioletniej współpracy. Gazociąg buduje konsorcjum *Gazpromu* i włoskiego *ENI*, zarejestrowane 16 listopada 1999 r. pod nazwą *Blue Stream Pipeline B.V.* Odcinek na lądzie i terytorium podmorskim Rosji położono w latach 2001-2002. Odcinek podwodny skonstruowała włoska firma *Saipem*, a lądowy *Strojtransgaz* i *Gazprom*. Gaz z Rosji popłynął do Turcji w lutym 2003 r. (od tego czasu toczą się spory pomiędzy Rosją i Turcją o cenę gazu). Do 2010 r. *Blue Stream* ma osiągnąć pełną moc przesyłową w wysokości 16 mld m³. Całkowita długość gazociągu to 1212 km. Koszt budowy wyniósł 3,2 mld dolarów.

Spośród ww. projektów najbardziej kontrowersyjna jest budowa Gazociągu Północnego. Zastrzeżenia zgłaszają państwa Europy Środkowo-Wschodniej oraz państwa skandynawskie. Litwa, Łotwa, Estonia i Polska obawiają się, że po zrealizowaniu tej inwestycji administracja rosyjska zdobędzie możliwość wywierania na nie presji, grożąc czasowym zmniejszeniem albo odcięciem dostaw gazu płynącego rurociągiem Jamał I, co obecnie - ze względu na konieczność zabezpieczenia przesyłu gazu do państw „starej” Unii Europejskiej - jest mało prawdopodobne (w państwach Europy Środkowo-Wschodniej postrzeganie Rosji jako wiarygodnego partnera – dostawcy gazu zostało nadwerężone z powodu niewywiązania się strony rosyjskiej z umowy dotyczącej wybudowania gazociągu Jamał II prowadzącego przez państwa bałtyckie i Polskę do Europy Zachodniej). Ww. państwa, podobnie jak państwa skandynawskie – głównie Dania i Szwecja, obawiają się także skażenia wód Morza Bałtyckiego, m.in. naruszenia zatopionej po II wojnie światowej broni chemicznej. Na problem zagrożenia dla środowiska, jakie spowodować może budowa i eksploatacja gazociągu zwróciło uwagę 30 tys. obywateli UE (głównie z Litwy, Łotwy i Estonii) w petycjach, które wpłynęły do Parlamentu Europejskiego w 2007 r.

¹³Szerzej w: *Economic Brief: The Blue Stream Gas Pipeline*,
http://www.pinr.com/report.php?ac=view_report&report_id=403&language_id=1 22 listopad 2005 r.

Instytut Zachodni jest jednostką naukowo-badawczą. Działa nieprzerwanie od 1944 r. Organem założycielskim Instytutu jest Minister Spraw Zagranicznych RP.

Czaspisma Instytutu Zachodniego:

- „Przegląd Zachodni”
 - „WeltTrends. Zeitschrift für internationale Politik und vergleichende Studien”
 - „Siedlisko“
 - „Biuletyn Instytutu Zachodniego“
-

Nowości wydawnicze Instytutu Zachodniego:

- Ślężacy, Kaszubi, Mazurzy i Warmiacy – między polskością a niemieckością, red. A. Sakson, Poznań 2008;
 - B. Koszel, Polska i Niemcy w Unii Europejskiej. Pola konfliktów i płaszczyzny współpracy, Poznań 2008;
 - M. Götz, Czynniki wzrostu gospodarczego związane z wiedzą. Niemcy na tle Unii Europejskiej, „Zeszyty Instytutu Zachodniego” nr 48/2008, Poznań 2008;
 - P. Kubiak, Początki wielkiej koalicji w Niemczech (2005), „Zeszyty Instytutu Zachodniego” nr 49/2008, Poznań 2008;
 - J. Kiwerska, Osłabione mocarstwo. Pozycja USA w świecie po ośmiu latach prezydentury George’a Busha, „Zeszyty Instytutu Zachodniego” nr 50/2008, Poznań 2008;
 - I. Romiszewska, Banki niemieckie w Unii Europejskiej, „Zeszyty Instytutu Zachodniego: nr 51/2009, Poznań 2009.
-